

САВЧУК ВАРФОЛОМІЙ СТЕПАНОВИЧ

До 70-річчя від дня народження¹

Н. М. Кушлакова

При підготовці статті використані матеріали і документи з його особистого архіву

У вересні 2015 року святкував свій ювілей доктор історичних наук, професор Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, Заслужений працівник освіти України, академік АН вищої освіти України Варфоломій Степанович Савчук. За фахом він радіофізик, кандидат біологічних наук, доктор історичних наук, людина неординарна та багатогранна, все життя якої проходить під девізом: «Боротися і шукати, знайти і не здаватися!»

Варфоломій Степанович пройшов тернистий, але цікавий шлях до свого ювілею. Народився він 17 вересня 1945 р. в м. Біла Калитва Ростовської області в

сім'ї Степана Васильовича та Лідії Варфоломіївни Савчуків. Середню освіту отримав у школі № 23 м. Дніпропетровська, після закінчення якої в 1963 р. вступив до Дніпропетровського державного університету (нині Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (ДНУ) на фізичний факультет. Отримавши диплом радіофізика з відзнакою, розпочав свою трудову діяльність в лабораторії алгоритмізації та програмування науково-дослідного Інституту автоматизації чорної металургії (нині – Інститут чорної металургії ім. З. І. Некрасова НАН України, м. Дніпропетровськ). Ще під час навчання в університеті Варфоломій Степанович захопився дослідженнями в галузі нового на той час наукового напрямку з біоніки та біофізики. Коливальні процеси в біохімічних та хімічних системах та їх математичне моделювання стали предметом дослідження в його дипломній роботі, з якої й розпочалась наукова діяльність майбутнього вченого. В 1970 р. ювіляр вступив до аспірантури Інституту фізіології АН УРСР ім. О. О. Богомольця за спеціальністю «Біологічна фізика», де працював під керівництвом знаного вченого в галузі електрофізіології вегетативної нервової системи В. І. Скока. Разом із співробітником відділу фізіології вегетативної нервової системи І. М. Ремізовим В. С. Савчук провів дослідження тонічної імпульсації нервових волокон вегетативної нервової системи, в результаті яких вперше в СРСР було розроблено метод збігання потенціалів дії, що відводяться від інтактного нерву, а також створено прилад послідовної дії, який дозволяв аналізувати відведені потенціали дії в нормальних умовах та умовах впливу на живий організм різноманітних чинників. Всі спроби дослідження стали основою кандидатської дисертації на тему «Дослідження тонічної активності інтактних нервів за допомогою методу співпадіння відводних потенціалів дії», яка була успішно захищена у 1974 р.

В 1975 р. Варфоломій Степанович повернувся до Дніпропетровська і продовжив свою трудову діяльність в університеті спочатку на посаді молодшого наукового співробітника, згодом – на посаді асистента кафедри фізики фізико-технічного інституту Дніпропетровського університету, а вже через рік обійняв посаду доцента цієї ж кафедри.

В житті кожної людини є особистості або трапляються зустрічі, які стають знаковими, доленосними, змінюючи пріоритети, напрями діяльності, впадіння. Для Варфоломія Степановича такою стала

зустріч з професором Г. Г. Кордуном на семінарі з історії фізико-математичних наук у 1985 р., яка визначила напрям подальшої наукової діяльності в галузі історії науки, техніки та освіти. В кінці 1990-х років побачила світ монографія В.С. Савчука «Природничонаукові товариства Півдня Російської імперії: друга половина XIX – початок XX ст.» (1994 р.), а в 1996 р. успішно захищена докторська дисертація з історії науки і техніки на тему «Історико-науковий аналіз діяльності природничонаукових товариств Півдня України, Криму та Бессарабії: друга половина XIX – початок XX ст.». Саме ця наукова розвідка стала однією з основоположних робіт нового наукового напрямку досліджень в Україні – вивчення історії діяльності наукових товариств.

Поряд з дослідно-науковою В. С. Савчук веде активну організаційно-наукову та викладацьку діяльність тощо. Так, на кафедрі фізики Дніпропетровського державного університету він пройшов всі професійні сходинки від молодшого наукового співробітника (1975р.) до професора кафедри фізики (1996 р.). В 1980 р. йому було присвоєно учене звання доцента кафедри фізики, а в 2001 р. – учене звання професора по кафедрі фізики, на якій професор В.С. Савчук працює й до сьогодні (нині кафедрі теоретичної фізики ДНУ ім. Олесь Гончара). Під час роботи разом з колегами В. С. Савчуком було проведено низку досліджень структури та кінетичних коефіцієнтів (зокрема електропровідності) титанових сплавів ВТЗ-1, ВТ-23 та інших, визначено характерні особливості їх змін при низькотемпературному старінні.

Наукові дослідження В. С. Савчук поєднує з розробкою питань методичного забезпечення навчального процесу. В період з 1979 по 1986 рр. авторськими колективами співробітників кафедри за участю Савчука створено низку «Керівництв» та «Методичних вказівок» до розв'язання задач та виконання лабораторних робіт з різноманітних розділів курсу загальної фізики, а розроблені лабораторні роботи з такого розділу курсу фізики, як «Електрика і магнетизм», стали підґрунтям для створення надалі відповідного навчального посібника.

Захоплення історією науки і техніки поширюється й на навчальний процес, в якому особливу увагу ювіляр приділяє викладанню таких дисциплін як «Історія фізики» та «Концепція сучасного природознавства». Разом з професорами Е. І. Количинським (Росія) та О. Я. Пилипчуком було розроблено програму нового курсу «Історія природознавства: когнітивні, соціально-культурні та інституціональні аспекти», а в 2000 р. з грифом Міносвіти і науки видано навчальний посібник «Фізичний практикум. Електрика та магнетизм».

Поряд з науково-дослідною та викладацькою діяльністю Варфоломій Степанович завжди знаходив час і для громадської, організаційної та видавничої діяльності, яка віддзеркалювала власне його особистість – творчу, працьовиту, небайдужу, чесну й порядну. В 1994-1995 рр. він очолював Видавництво Дніпропетровського університету. В цей період, співпрацюючи з фондом «Відродження» з питань видання україномовної літератури, ним було ініційовано видання таких книжок історичного спрямування як «Козацький край» Ю. А. Мицика, «Історія держави і права України» Г. К. Швидька, «Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII ст.» І. С. Стороженка та інших. У 1996 р. разом із Є. Ю. Смотрицьким ініційовано створення постійно діючого міжвузівського семінару з історії і

філософії науки і техніки, який очолив з початку його діяльності і який плідно працює і сьогодні. Разом з професором В. О. Панфіловим започатковував одне з перших в Україні фахових видань з історії і філософії науки, техніки і освіти «Вісник Дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки», яке щорічно виходить і сьогодні.

Для наукових інтересів професора В. С. Савчука характерна різнобічність вподобань. До основних напрямів досліджень з історії науки, техніки та освіти можна виділити наступні:

1. Загальні питання історико-наукових досліджень.
2. Історія фізико-математичних наук.
3. Історія громадсько-наукових об'єднань.
4. Історія авіації та ракетно-космічної техніки.
5. Історія природознавчих досліджень в Україні (включаючи аграрну історію).
6. Історія вищої (університетської освіти).
7. Історія медицини.
8. Особистості в історії науки, техніки і освіти України.
9. Педагогіка, соціологія, питання викладання історії науки у вищій школі тощо.

Характерною рисою наукових досліджень Варфоломій Степанович є їхній міждисциплінарний зміст, але в кожному з них вчений акцентує увагу на проблемах так чи інакше пов'язаних з питаннями історії науки і техніки. На сьогодні науковий доробок вченого складають 3 авторських свідоцтва на винаходи та близько 450 науково-педагогічних робіт, з яких більше 18 монографій та підручників – одноосібних та у співавторстві. Але і вони не вичерпують всіх його планів, ідей та задумів.

Варфоломій Степанович Савчук вступив у ту пору життя, коли прийшов час «збирати камені». В 1997 р. в ДНУ розпочалася підготовка здобувачів на отримання ступеню кандидатів історичних наук за спеціальністю «Історія науки і техніки». Саме за його ініціативи в університеті в 2002 р. було відкрито очну аспірантуру з цієї спеціальності і почала здійснюватися підготовка кадрів вищої кваліфікації. На сьогодні він створив науковий колектив однодумців, серед яких 8 кандидатів історичних наук, ще 6 учнів працюють над кандидатськими дисертаціями, та 2 докторанти, які перебувають на завершальному етапі підготовки докторських дисертацій.

Для молодих науковців Варфоломій Степанович завжди знаходить і вільний час і потрібні слова заохочення та підтримки. Він часто виступає офіційним опонентом у тих, хто захищається за спеціальностями «Історія науки і техніки» та «Історія України», є членом двох спеціалізованих рад із захисту докторських дисертацій: в ДНУ ім. Олесь Гончара та в ЦДПІН ім. Г. М. Доброва НАН України.

Свій ювілей В. С. Савчук зустрічає у розквіті творчих сил. Він є членом Всеукраїнської спілки краєзнавців, членом Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, головою Дніпропетровського відділення Товариства істориків науки України, активним учасником громадсько-наукового та краєзнавчого життя Дніпропетровська. За значні здобутки в науковій діяльності відзначений нагородою Ярослава Мудрого в АН ВО України (2003 р.), Почесною грамотою Міністерства аграрної політики України (2002 р. та 2011 р.), Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2005), Почесною медаллю «За вірну службу

ДНУ», медаллю «20 років АН ВОУ» (2013), нагородою Юрія Тарана-Жовніра Академії наук вищої освіти (2013) та ін.

Нині Варфоломій Степанович Савчук – знаний фахівець в галузі історії науки і техніки, академік АН ВО України, Відмінник освіти України. Бажаємо ювіляру творчого натхнення, нових здобутків та відкриттів!

Н. М. Кушлакова - К.і.н.,
доцент, зав. кафедри соціально-
гуманітарної та фундаментальної
підготовки Західнодонбаського
інституту Міжрегіональної Академії
управління персоналом.
(м. Дніпропетровськ)